

Духовно-психологічний супровід характерологічного розвитку студентів ВНЗ щодо вирішення їх психологічних проблем

Статтю присвячено висвітленню характерологічних особливостей сучасного студентства, які викликають професійно-психологічні проблеми особистості при переході до дорослого віку, а також напрямів психологічного супроводу студентів ВНЗ щодо розв'язання зазначених проблем.

Ключові слова: *характерологічні особливості студентів, психологічні проблеми випускників ВНЗ, психологічний супровід.*

Сьогодні в період реформування українського суспільства вітчизняна культура відзначається пануванням духу прагматизму, корисливості, цинізму; індиферентністю стосовно духовно-морального виміру буття. Загострення політичної та економічної кризи, військовий конфлікт на Сході країни, зростання безробіття, вимушена міграція, закордонне заробітчанство є показниками порушення гармонійних стосунків у суспільстві, що зумовлює поширення розвитку дисгармоній характеру серед різних верств населення (дітей, молоді, дорослих).

Неврівноваженість, егоцентризм, агресивність, втрата самовладання, слабовілля, безвідповідальність – усе це є проявами характерологічних дисгармоній, які постають причинами психологічних проблем наших співвітчизників [3].

На жаль, сучасна освіта недостатньо приділяє уваги проблемі гармонійного особистісного, зокрема, характерологічного розвитку юнацтва, орієнтуючи молодь переважно на засвоєння наукових знань та інноваційних технологій. При відсутності зразків гармонійної поведінки юнаки і дівчата змушені шукати форми взаємодії з навколишнім світом з метою адаптації до складних умов життя. Але пристосування до психогенних умов сучасності перешкоджає продуктивному розвитку самосвідомості юнаків та дівчат: руйнує гармонію їх внутрішнього світу, зумовлює різні форми

патохарактерологічного розвитку особистості [1]. Це позначається на нездатності юнаків та дівчат до побудови гармонійних взаємин, конструктивної самореалізації та розв'язання складних соціальних і професійних ситуацій, що створює низку додаткових психологічних проблем.

Завдання розробки засобів психологічного супроводу студентів вищих навчальних закладів постає у зв'язку із загостренням конкуренції на ринку праці, безробіттям, що змушує майбутніх професіоналів (інженерів, педагогів, лікарів та ін.) змінювати свою кваліфікацію, оскільки молоді люди не витримують економічного і психологічного тиску у зв'язку з нестабільністю у Країні.

Ця сумна реальність сучасного життя зумовлює *актуальність* створення системи психологічного супроводу випускників ВНЗ, спрямованого на гармонізації їх особистісного, зокрема, характерологічного розвитку.

Розробляючи засоби психологічної допомоги юнакам та дівчатам слід пам'ятати, що згідно формули детермінації С. Л. Рубінштейна, зовнішні умови впливають на процес особистісного розвитку через внутрішні умови, що містяться у самій особистості [5]. Тому, психологічний супровід студентів ВНЗ має ґрунтуватися на визначенні й врахуванні психологічних особливостей, які викликають особистісні проблеми при переході до дорослого віку.

Метою цієї статті є висвітлення особливостей характеру і психологічних проблем сучасних студентів ВНЗ, а також засобів психологічного супроводу щодо їх розв'язання. Отже, зосередимось на двох основних темах:

1. Психологічні особливості сучасного студентства.
2. Напрями психологічного супроводу студентів ВНЗ, які допомагають розв'язанню зазначених проблем.

Доктор психологічних наук Олена Рудольфівна Ісаєва провела емпіричне дослідження психологічних особливостей сучасних студентів ВНЗ (медичного університету) і дійшла наступних висновків.

Соціально-кризові явища в країні призвели до появи нового покоління студентів з особливими психологічними якостями і вимогами до освітнього

процесу [2]. Сьогодні сформувалося нове покоління молодих людей – ще незріле безтурботне й безпомічне. Учорашні старшокласники зштовхнулися з першими труднощами і виявилися до них не готовими. Але через 10-20 років саме вони складуть основний трудовий клас нашої держави. Цінності попередніх поколінь стали для них неактуальними.

Нове покоління студентів вирісло в період бурхливого розвитку комп'ютерних технологій. Вони звикли пізнавати світ через комп'ютерні ігри і замість живого контакту віддають перевагу віртуальному спілкуванню в соціальних мережах: там вони швидше знаходять друзів, ніж у реальній навчальній групі. Їм легше ділитися своїм внутрішнім світом і обговорювати переживання з віртуальними співрозмовниками, ніж в особистому спілкуванні з друзями й батьками [2]. Імовірно, цим зумовлений недостатній розвиток комунікативних навичок у молоді. Тому нове покоління студентів мають інші стандарти спілкування й ставлення до навчання.

Для сучасних юнаків та дівчат життя – це гра, де є рівні, які треба пройти, є певні умови й правила проходження всіх етапів (якщо щось не вийде, можна ще раз повторити, виправити). Головним у цій грі стає *споживання* – інформації, товарів, послуг, розваг. Дослідження О. Р. Ісаєвої показало, що студенти поверхово і легковажно ставляться до навчання, з оптимізмом дивляться в майбутнє і розраховують на успішне завершення кожного «рівня», не уявляючи серйозності реалій життєвого сюжету. Психологічний портрет сучасного студента має такі особливості:

- висока особистісна тривожність, вразливість, схильність до рефлексії, відсутність стресостійкості на тлі низької ситуативної тривожності; у зв'язку із цим у більшості ситуацій студент відчуває себе безпомічним і прагне до психологічної допомоги дорослого;
- високий рівень прийняття себе – студент «задоволений собою», має високий рівень домагань при відсутності навичок розв'язання проблем;
- виражений індивідуалізм, орієнтація на себе, відсутність інтересу до навколишніх;
- прагнення бути незалежним і самостійним при прагматичному ставленні до

оточуючих;

- тенденція до відсутності прагнення й зусиль для виконання вимог і прийнятих у суспільстві норм поведінки;
- схильність до імпульсивних вчинків, некритичність до своїх дій;
- нездатність до оптимальної самостійної організації свого часу (цілі часто змінюються);
- знижені механізми саморегуляції (прогнозування, планування контроль, оцінка результатів);
- гіперактивність, нездатність до тривалої зосередженості на довгих монологіях, швидка стомлюваність і відволікання через відсутність ігрового компонента у навчанні;
- надто оптимістичний настрій, ілюзорні перспективи стосовно своїх навчальних досягнень;
- переважання «клипового» мислення – орієнтація на переробку інформації короткими порціями (засвоюють лише ту інформацію, що є легкою, доступною й наочною).
- нерозуміння фундаменталізму наукових знань, нездатність засвоювати великий обсяг інформації.

Отже, нами визначено основні характерологічні особливості, через які у студентів виникають психологічні труднощі у навчанні й спілкуванні. Зазначені характерологічні особливості зумовлюють труднощі адаптації студентів до умов навчання в університеті та спілкування з однолітками. Аналіз експертних оцінок викладачів на основі їх спостережень за студентами було визначено наступні психолого-професійні проблеми сучасних випускників ВНЗ:

- студенти мають потребу в організуючій і спрямовуючій допомозі дорослого - у постановці перед ними завдань: обов'язково потрібно нагадувати й підштовхувати, щоб довів справу до кінця;
- при відсутності сторонньої допомоги знижується продуктивність навчання, оскільки виникає погіршення якості результатів при збільшенні обсягу роботи;
- у цілому, студенти несамотійні, не мають навичок самоорганізації, некритичні до своїх дій, більше чутливі до покарання, чим до заохочення:

- завищені очікування щодо навчання в Університеті, переоцінка своїх можливостей і психічних ресурсів приводять до зовнішніх труднощів і погіршення психоемоційного й фізичного стану;
- у студентів не розвинені комунікативні навички, вони не вміють говорити й виступати із чіткими структурованими доповідями;
- вони не вміють самостійно знаходити конструктивні рішення й організувати свій час, розподіляти психічні ресурси в процесі навчання;
- існують труднощі у спілкуванні й підтримці тривалих довірливих стосунків.

Проте головною перевагою сучасних студентів є виражений інтелектуальний потенціал, який допомагає легко орієнтуватися в інформаційних ресурсах і швидко знаходити потрібну інформацію. Молодий спеціаліст, зштовхнувшись з професійною проблемою, повинен легко зорієнтуватися в існуючому інформаційному просторі по даному питанню. Очевидно, що найпростіша дія – це «загуглити», або запитати на професійному сайті. Інформація не затримується в пам'яті надовго, проте студенти завжди знають, де потрібно її шукати.

Отже, для сучасного покоління студентів характерний поверховий підхід до аналізу інформації й до прийняття рішень. Тому класична форма навчання: педагог розповів – студент вивчив, на наступному занятті повторив – втрачає свою актуальність. Більше ефективною стає наступна форма навчання: викладач поставив запитання, дав завдання – студент пошукав у літературі (в Інтернеті) – на занятті разом обговорили й знайшли рішення.

У зв'язку з нагальною необхідністю вирішення зазначених проблем і організації психологічної допомоги студентам нами було розроблено систему *духовно-психологічного супроводу*, який можна проводити у вигляді факультативів, спецкурсів, психологічних консультацій, тренінгових форм роботи. Зміст духовно-психологічного супроводу спрямований на акцентування уваги студентів на необхідності свідомої побудови свого життя і встановленні конструктивних взаємин.

Основними напрямками психологічної роботи зі студентами є наступні:

- 1) *психодіагностичний* (вивчення психологічних особливостей у представників сучасних молодіжних студентських груп);
- 2) *культурно-освітній* (підвищення духовно-моральної просвіти і психологічної культури юнацтва);
- 3) *психолого-екологічний* (формування дбайливого ставлення юнаків та дівчат до свого духовного світу, до внутрішнього світу оточуючих людей, до природи, до світу в цілому);
- 4) *гармонійно-поведінковий*, який полягає у допомозі молоді у розвитку мотивації духовно-морального самовдосконалення; усвідомленні й диференціації гармонійних і дисгармонійних проявів власного характеру, у знаходженні позитивного досвіду у формуванні моральних ставлень до себе, до інших людей, до праці, до життя в цілому, в апробації форм конструктивної поведінки);
- 5) *психокорекційний і психотерапевтичний* (психолого-консультативна робота – допомога юнацтву у подоланні глибоких психологічних дисгармоній і пов'язаних з ними проблем);
- 6) *психолого-профілактичний* напрямок має на меті випереджаючу профілактику дисгармоній характеру і деструктивного особистісного розвитку. Він включає всі форми психологічної роботи. Специфікою цього напряму є діагностика характерологічних якостей членів молодіжних груп і виявлення «групи ризику» – осіб, які мають схильність до дисгармонійних поведінкових проявів. Як правило, це педагогічно запуснені юнаки та дівчата з неблагополучних родин, які соціально дезадаптовані в студентській групі. Референтними для них виявляються неформальні молодіжні угруповання, спілкування в яких носить деструктивний, асоціальний характер. При роботі з такими особами ефективним є створення для них індивідуально-розвиваючого оточення. Завчасне виявлення особистостей з «групи ризику» і проведення з ними психолого-консультаційного або психокорекційного курсу дозволяє направити їх майбутнє життя в конструктивне русло.

Психолого-педагогічними засобами психологічного супроводу виступають:

впровадження й посилення інституту кураторства, лекційні заняття, диспути, рольові ігри, психологічні вправи, психологічний тренінг, спецкурси, психологічне консультування, особистий приклад гармонійної поведінки психолога, педагога, обговорення і аналіз художніх фільмів духовно-морального змісту, спостереження і вивчення вищих надбань духовної культури людства. Також необхідно навчати студента навичкам саморегуляції, самоорганізації, керуванню часом і своїми ресурсами. Використовувати технології по розвитку критичного мислення. Включати в навчання інтерактивні методи – дискусії, мозковий штурм, проблемні ситуації (можливо, з обговоренням через Інтернет у режимі он-лайн).

Нами розроблено та експериментально перевірено *інноваційну розвивальну програму* духовно-психологічного супроводу студентів ВНЗ. *Метою* програми є створення психолого-педагогічних умов духовно-морального оздоровлення юнацтва, насичення психологічного супроводу учнів і студентів заходами духовно-творчого спрямування, підвищення рівня духовної просвіти юнаків, дівчат, педагогів, психологів, батьків.

Психологічними засобами духовно-психологічного супроводу студентів були лекційні заняття, психотренінг, психологічні вправи, рольові ігри з наступним їх обговоренням, диспути на моральну тематику. У межах розвивальної програми було визначено етапи, що передбачають психологічну роботу з усіма учасниками навчально-виховного процесу – студентами, педагогами (кураторами), психологами, батьками.

1. *Психодіагностичний етап* мав на меті психологічну діагностику та розвиток духовно-морального самоусвідомлення студентів шляхом надання юнакам і дівчатам інформації стосовно результатів психодіагностики.

2. *Метою культурно-освітнього етапу* було підвищення рівня духовно-моральної просвіти юнацтва, батьків, педагогів, психологів ВНЗ. На цьому етапі використовувалися такі *методи*: організація тематичних заходів (педагогічних нарад, батьківських зборів, масових свят), присвячених висвітленню проблем духовно-морального розвитку особистості, гармонізації характеру, формування

дбайливого ставлення до власного духовного світу, до внутрішнього світу інших людей, до природи, до світу в цілому.

Нами було проведено виступи перед педагогічним колективом у ВНЗ за темами: «Особливості характероутворення в юнацькому віці», «Критерії гармонійного характеру», «Характер майбутнього педагога мистецько-творчого профілю», «Розвиток духовно-моральних якостей»; «Формування вольових рис з опорою на духовні цінності»; організовані батьківські збори за тематикою: «Дисгармонії характеру – актуальна проблема сучасної людини», «Моральнісні ставлення особистості – основа її гармонійного характеру»; «Шляхи гармонізації характеру: розвиток мотивації самоудосконалення»; проводився цикл методичних занять для психологів ВНЗ та кураторів студентських груп по темі: «Психодіагностика і гармонізація характеру юнаків і дівчат». Також було проведено масові заходи для юнацтва, вчителів і батьків – «Свято духовності й гармонії», «Чиста екологія – результат дбайливого ставлення до природи», «Прийняття, прощення, любов – основа моральнісних ставлень до людей» тощо.

2. В межах *гармонійно-поведінкового* етапу ставилася *мета* допомоги юнакам і дівчатам у набутті досвіду гармонійної поведінки. *Метами* реалізації гармонійно-поведінкового етапу виступали психологічне консультування юнацтва, педагогів, батьків, а також інноваційний *спецкурс* «Гармонізація характеру», який поєднував міні-лекції та психологічний тренінг [4]. *Метою* спецкурсу було набуття практичних навичок свідомої гармонізації власного характеру шляхом духовно-моральної самоактуалізації, що передбачало засвоєння духовно-моральних принципів, розвиток моральних ставлень, духовно-моральної саморегуляції, здобуття навичок моральної поведінки і свідомого самовиховання.

Спецкурс мав такі *завдання*: 1) формування у юнацтва мотивації щодо гармонізації власного характеру, самопізнання, самовдосконалення; 2) усвідомлення зв'язків між наявністю дисгармонійного характеру і психологічних проблем особистості; 3) розвиток ціннісного ставлення до духовності, моральності; 4) набуття навичок саморефлексії й диференціації рис

власного характеру; 5) розуміння духовно-моральних принципів; 6) розвиток почуттєво-ціннісного самоствалення особистості на основі прийняття власних рис характеру, щирого визнання своїх помилок, розвитку позитивних почуттів (вдячності, прощення, задоволення від духовно-моральних вчинків); 7) розвиток здатності до морального вибору; 8) зміцнення морально-вольового самоконтролю; 9) апробація форм гармонійної поведінки, корекція деструктивних рис; 10) розвиток здатності до духовно-моральної самоактуалізації особистості, здійснення нею моральних вчинків.

Психологічний супровід гармонізації характеру юнацтва базувався на комплексі психологічних засобів, що сприяли *усвідомленню* конструктивних і деструктивних рис характеру (дискусії на моральну тематику: «Риси характеру, які допомагають міжособистісному спілкуванню», «Що таке духовно-моральне самовдосконалення» тощо), *самоаналізу* власних вчинків, думок, почуттів (вправи: «В чому я не правий» тощо), *розвитку* позитивних почуттів – розуміння, прощення, прийняття іншого (ігрові вправи «Аеропорт», «Анти-дзеркало» тощо); апробацію форм гармонійної поведінки (рольові ігри «Проблемні ситуації», «Два шляхи» тощо).

Гармонізація духовно-моральних якостей здійснювалася на основі аналізу світових духовних творів («Притчі», «Біблія», «Життя святих»); розгляду моральних колізій («Чи варто йти проти власної совісті заради досягнення мети», «Чи виправдовує себе неправда в благо», «Чим загрожує юнакам і дівчатам втрата цнотливості» тощо); обговорення художніх фільмів морального змісту («Брат» (реж. А. Балабанов), «Учень» (реж. К. Серебреніков), «Улюблена вчителька» (реж. Л. Белозорович)), що стимулювало розвиток духовно-моральної самосвідомості юнаків і дівчат. Для розвитку вольових якостей використовувались вправи «Складні ситуації», «Відказ на безпідставне прохання», «Моральний вибір» тощо, які давали можливість актуалізації вольових ресурсів особистості. Цілісній гармонізації характеру сприяли підсумкові заняття «Уроки мудрості», спрямовані на систематизацію отриманих знань, рефлексію досвіду, визначення планів щодо подальшої гармонізації

власного характеру.

Для психологічної профілактики розвитку ригідної фіксації студентів на образах, нав'язливих почуттях, слід проводити психологічну роботу стосовно усвідомлення юнаками і дівчатами руйнівного впливу власних образ на саму людину і навчання методам ведення конструктивного діалогу, надання зворотного зв'язку тим, хто тебе ображає чи дратує, а саме головне – це навчити молодь прощати один одному образи, не фіксуватися на конфліктній ситуації, а відпускати негатив, зберігаючи позитивні моральні ставлення до людей.

Для реалізації розвивальної програми нами використовувалися також принцип *позитивності* у розвитку моральнісних ставлень, що сприяв формуванню у юнацтва антиномічно-позитивного мислення й почуття безумовної цінності кожної особистості; та принцип *«психоелевації»* спрямований на процес набуття конструктивних психологічних навичок (інтернальності (відповідального ставлення до усіх подій власного життя), конгруентності (єдності думок, почуттів і поведінки), здатності до самодопомоги (творчого знаходження методів розв'язання складних ситуацій)), що сприяли оволодінню студентами формами гармонійної поведінки.

У формувальному експерименті брало участь 54 студенти 1 курсу і 52 студенти 4 курсу Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка. Учасники експериментальних груп відвідували факультативний спецкурс протягом навчального року по дві академічні години на тиждень. Контрольна група налічувала 105 студентів того же навчального закладу.

Для оцінки ефективності впровадження спецкурсу в експериментальних групах до і після формувального експерименту було проведено психодіагностику рівня гармонійності характеру за методикою «Структура і зміст характеру» [4]. В контрольних групах також було проведено два аналогічних психодіагностичних зрізи на початку і наприкінці навчального року.

В ході порівняльного аналізу в експериментальних і контрольних групах досліджувались показники прояву рис і гармонійності характеру, які було

статистично оброблено методом порівняння середніх значень у парних вибірках (Paired-Samples T-Test) (авт. Ф. Уїлкоксон), що презентований у математичному пакеті SPSS 13. Статистична достовірність змін показників перевірялась за одновибірковим t-критерієм Ст'юдента.

Статистичний аналіз показав, що впровадження програми в експериментальних групах дало конструктивні результати, які відобразилися у позитивній динаміці не тільки показників окремих рис, а й зростанні загальної гармонійності характеру. Слід зазначити, що хоча статистично достовірні зміни й вказують на позитивні зрушення рівня гармонійності характеру, проте це ще не означає досягнення усіма студентами вищого рівня його гармонійності. Але достовірне зростання показників конструктивних рис при зниженні показників деструктивних свідчить про послідовний процес гармонізації характеру студентів, який відбувся на основі активізації духовно-моральних детермінант.

Якісний аналіз змін середньостатистичних показників показав відмінності перебігу процесу гармонізації характеру у першокурсників і в період пізньої юності (4-й курс). Першокурсники виявилися більш сензитивними щодо розвитку морально-комунікативних та емоційно-почуттєвих якостей (доброзичливості, емпатії, оптимізму, впевненості).

Аналогічні тенденції продемонстрували й студенти 4-го курсу, проте, у них більш активно розвивались духовно-моральні (відповідальність, чесність), вольові (організованість, терплячість) та інтелектуально-креативні (креативність, толерантність) якості. Відтак, у студентів 4-го курсу процес гармонізації характеру протікає більш інтенсивно. За нашим припущенням, це пов'язано з активним розвитком свідомості, самосвідомості, інтелекту, що посилює процеси духовно-морального самоусвідомлення й саморегуляції юнаків та дівчат.

Отже, результати формувального експерименту свідчать про гармонізацію характеру тих юнаків і дівчат, які свідомо займалися духовно-моральним самовдосконаленням.

На відміну від експериментальної, в контрольній групі за результатами першого і другого психодіагностичних зрізів суттєвих змін рівня гармонійності

характеру не виявлено. Натомість спостерігається незначне зниження показників креативності, доброзичливості при зростанні невротичності, песимізму. Це означає: якщо особистість юнацького віку свідомо не удосконалює себе духовно і морально, то вона під впливом психогенних умов сучасності стає більш невротичною та песимістичною. Таким чином, духовно-психологічний супровід позитивно впливає на гармонізацію характерологічного розвитку студентів ВНЗ.

ВИСНОВОК. В умовах реформ, реалізованих сьогодні в системі вищої освіти, надзвичайно підвищується роль духовно-психологічного супроводу в процесі навчання. Духовно-психологічний супровід студентів має сприяти інтелектуальному, духовно-моральному розвитку й самовдосконаленню особистості. Усі запропоновані форми психолого-педагогічної роботи сприяють цілісному конструктивному розвитку особистості студента.

Список використаних джерел:

1. Авдеев Д. А. Нервность: ее духовные причины и проявления. – 6-е изд., доп. / Д. А. Авдеев. – М. : МБЦ Серафима Саровского, Омега, 2009. – 320 с.
2. Исаева Е.Р. Новое поколение студентов: психологические особенности, учебная мотивация и трудности в процессе обучения первого курса [Электронный ресурс] // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2012. – N 4 (15). – URL: <http://medpsy.ru> (дата обращения: 12.07.2017).
3. Павлик Н. В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 / Наталія Василівна Павлик. – К., 2017. – 43 с.
4. Павлик Н.В. Гармонізація характеру старшокласників: Спецкурс / Н.В. Павлик. – К.: «Редакції загальнопедагогічних газет», 2014. – 126 с.
5. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – М., 1973. – 123 с.

